

¹⁸¹ Там же. — Арк. 269.

¹⁸² **Рейхман Лев Йосифович** (1901 — 26 січня 1940) — майор держбезпеки. Член ВКП(б) з 1920 р. З лютого 1936 р. — начальник Запорізького міськвідділу НКВС. З 3 січня 1937 р. — заступник начальника 3-го відділу УДБ НКВС УРСР. З 13 лютого 1937 р. — заступник начальника УНКВС Київської області. З 7 серпня 1937 р. — т.в.о. начальника УНКВС Харківської області. З 7 березня 1938 р. — начальник 3-го відділу УДБ НКВС УРСР. З 28 березня 1938 р. — начальник 7-го відділу 1-го Управління НКВС СРСР. З 29 вересня 1938 р. — начальник відділу оборонної промисловості Головного Економічного Управління НКВС СРСР. 24 жовтня 1938 р. заарештований. Розстріляний.

*Анатолій Шевченко
(Донецьк)*

ДО ПИТАННЯ ПРО УЧАСТЬ СПІВРОБІТНИКІВ ДОРОЖНІХ ВІДДІЛІВ НКВС УРСР У ПАРТИЗАНСЬКОМУ РУСІ В РОКИ ВЕЛИКОЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ВІЙНИ

В історії є події, над якими час не має влади. Вони настільки грандіозні, що їхній вплив на суспільний розвиток з роками усе більше зростає. До числа таких подій належить Велика Вітчизняна війна.

Важливим чинником титанічного протистояння народів колишнього Радянського Союзу нацистським загарбникам у роки Великої Вітчизняної війни був, безперечно, партизанський рух на окупованих ворогом територіях.

Партизанських рух у роки Великої Вітчизняної війни на території України досліджувався багатьма вченими. Однак, питання про участь співробітників дорожніх відділів НКВС у партизанському русі потребує, на нашу думку, додаткового вивчення.

У цій статті автор робить спробу на основі нових документів відтворити героїчні сторінки бойового шляху радянських партизанських загонів, створених за участі співробітників дорожніх відділів НКВС у тилу ворога в роки Великої Вітчизняної війни на території Донбасу. Джерельною базою роботи стали переважно документи, що вперше вводяться до наукового обігу, зокрема документи архівних фондів Управління Служби безпеки України в Донецькій області та Державного архіву Донецької області. Автор намагався неупереджено, мовою документів висвітлити специфіку діяльності зазначених партизанських загонів та завдання, які вони виконували на окупованій території.

Організація підпільних груп та партизанських загонів в тилу ворога на Україні проводилася органами НКВС в умовах поразок на фронті та відступу Червоної Армії. Значні труднощі виникали й через те, що в районах, які

дісталися фашистським окупантам, не були створені до війни бази, схованки, склади для партизанів через помилкову доктрину радянського керівництва, про наступальну війну на чужій території. Лише у вересні 1941 р. Народний комісаріат внутрішніх справ провів відповідну роботу для ведення боротьби за лінією фронту. Зокрема, у Сталінській області були сформовані органами НКВС 167 партизанських загонів чисельністю 2196 бійців, 112 диверсійних груп чисельністю 316 осіб і 241 розвідагентури. Крім цього, для диверсійної роботи на залізничному транспорті Південно-Донецької і Північно-Донецької залізниць була створена 101-ша диверсійна група і залишено 118 агентів. Спеціальну підготовку пройшли 248 бійців, які добре оволоділи підривною справою, топографією та зброєю¹. Для загонів, що залишилися в межах Сталінської області, у кожному районі для кожного загону окремо були створені склади-схованки, де закладено: гвинтівки, гранати, динаміт з розрахунку забезпечення на кожного бійця загону. Районами дії диверсійно-розвідувальних груп були визначені вузлові пункти: Волноваха, Дебальцеве, Микитівка, Іловайськ, Ясинувата та інші.

Активними бойовими діями в роки Великої Вітчизняної війни на території Сталінської області відзначалися партизанські загоны, створені дорожньо-транспортним відділом НКВС Північно-Донецької залізниці під керівництвом Бориса Семеновича Смолянова і Григорія Панасовича Іщенко.

Партизани цих загонів вели розвідку за завданням командування частин Червоної Армії, разом з військовими підрозділами брали участь у бойових операціях на передовій лінії фронту, проводили самостійні дії для знищення живої сили і техніки ворога.

Кілька слів про одного з командирів цих загонів:

Борис Семенович Смолянов, 1911 року народження, уродженець міста Артемівська Сталінської області, в НКВС з 1938 р., сержант держбезпеки. До початку Великої Вітчизняної війни працював начальником оперативного пункту транспортного відділу НКВС станції Микитівка Північно-Донецької залізниці. У період окупації Сталінської області Б.С.Смолянов очолював партизанський загін у складі 21 бійця, на озброєнні яких було 2 кулемети і 25 гвинтівок². Місцем дислокації партизанів була територія Слов'янського і Красно-Лиманського районів.

На підставі досліджених архівних документів можна стверджувати, що бойова діяльність партизанського загону Б.С.Смолянова в тилу ворога розпочалася в ніч з 30 на 31 жовтня 1941 р. Партизани завдали удару по селу Богородичне Слов'янського району, зайнятому супротивником. У ході операції ворог втратив убитими 12 осіб, 8 осіб були поранені. Партизанський загін втрат не зазнав³.

У ніч з 1 на 2 листопада 1941 р. загін заглибився в тил ворога на 18–20 кілометрів, і в районі села Нікольського Слов'янського району захо-

пив 2-х німецьких вояків — ефрейтора і солдата артилерійського полку армійського угруповання генерала Шведлера. Цих полонених загін передав до штабу 6-ї армії, і вони дали дуже цінні відомості. У цих двох операціях загону сміливість і спритність виявив боєць Буняєв Іван Васильович, 1915 року народження, уродженець села Зоріне Кривцовського району Курської області, співробітник Микитівського лінійного відділення НКВС на Північно-Донецькій залізниці, Е.Ф.Гайдар — електрозварювач вагонного депо станції Микитівка, Ф.Н.Кулагін — стрілець стрілецького взводу НКПС ст. Микитівка, Цибенко — складач станції Микитівка, Шакун — диспетчер ст. Микитівка⁴.

У ніч з 5 на 6 листопада 1941 р. партизани вчинили напад на підрозділ німецьких піхотинців, дислокованих у селі Тетянівка (Банковське) Слов'янського району. Цьому передувала ретельна розвідка. Бійці Буняєв і Гайдар проникли у розташування противника, встановили, що в сільській двоповерховій школі знаходилося до 150 фашистів. Підійшли до школи, партизани ліквідували вогневі точки ворога — станковий, ручний кулемет, знищили двох автоматників. Не даючи німецьким солдатам вийти зі школи, бійці загону Б.С.Смолянова закидали їх гранатами. В результаті фашисти втратили 75 убитими і 35 пораненими⁵. Наступного дня після нальоту все населення села було мобілізовано на риття могил, а наявний у населення транспорт був конфіскований для вивозу поранених. На підставі архівних матеріалів 4-го відділу НКВС, відомо, що закінченню операції партизанів у селі Тетянівка Слов'янського району перешкодили регулярні частини Червоної Армії, розташовані на березі Дінця. Внаслідок цього партизани не змогли знищити німців, що залишилися, і забрати трофеї. Частини Червоної Армії відкрили по школі вогонь з мінометів, незважаючи на те, що план операції був погоджений з командуванням. Поспішні дії радянських військ, спрямовані на знищення супротивника, не дозволили передислокуватися партизанам, що привело загін до трагічних наслідків. Випущені по фашистах 18 мін потрапили в партизанський загін, у результаті чого боєць Висоцький одержав поранення чотирма осколками, а боєць Шакун був контужений. Виходячи з-під обстрілу, поранений партизан Висоцький, виніс з поля бою важко пораненого товариша — розвідника 142-го кавалерійського полку і проніс його більше 3 кілометрів.

8–11 листопада 1941 р. партизанський загін двічі ходив у розвідку. 8 листопада партизани обстріляли великий кінний обоз німців, а 11 листопада кінний роз'їзд супротивника. Втрати супротивника не встановлені тому, що операція проводилася вдень у лісі на відкритій місцевості за наявності в цьому районі великих сил ворога. 14 листопада 1941 р. партизанський загін перейшов лінію фронту і чотири доби знаходився в Теплянському лісі Сталінської області. Однак вийти з лісу для проведення

операції не було можливості; фашистами на узліссі було розставлено через кожні 200–300 метрів польову варту зі сторожовими собаками. Один з таких постів понад три години переслідував загін і тільки після того, як партизани вступили з ним у бій, припинив переслідування⁶.

З 24 по 26 листопада 1941 р. партизанський загін Б.С.Смолянова вів розвідку в тилу супротивника. Зібрану інформацію партизани передали частинам 34-ої кавалерійської і 250-ої піхотної дивізій.

За відвагу і героїзм Політуправління 6-ої армії склало подання про нагородження командира загону Бориса Семеновича Смолянова і комісара Федора Тимофійовича Покидька орденами Червоного Прапора, бійців загону І.В.Буняєва — орденом Червоної Зірки, Ф.Ф.Висоцького, Ф.Н.Кулагіна і Е.Ф.Гайдара — медалями «За відвагу»⁷.

Наприкінці листопада 1942 р. партизанський загін Смолянова провів успішну операцію на правому березі Сіверського Дінця біля Святогорського монастиря. Переправившись через ріку, партизани непомітно підійшли до околиці села, оточили казарму з німецькими солдатами і закидали її гранатами. У результаті проведеної операції було знищено 72 фашисти.

Протягом листопада-грудня 1942 р. партизанський загін Б.С.Смолянова вів бої з німецькими та італійськими каральними загонами і фактично перестав існувати. Загинули комісар Ф.Т.Покидько, бійці І.М.Приходько, Ф.Ф.Висоцький, Ф.Н.Кулагін; пропали безвісти 11 партизанів; потрапили в полон і були розстріляні Ф.М.Гура, Д.І.Бриков. Командир загону Б.С.Смолянов і начальник розвідки Н.В.Олейников були схоплені німцями і близько 10 днів піддавалися допитам, але змогли вирватися з полону і наприкінці грудня 1942 р. перейшли лінію фронту⁸.

Важливі розвідувальні дії виконував партизанський загін під керівництвом Іщенка Григорія Панасовича, 1915 року народження, член ВКП(б), оперуповноважений дорожньо-транспортного відділу НКВС станції Красний Лиман. Начальник штабу — Мартинов Олексій Григорович, 1917 року народження, оперуповноважений цієї ж станції. Партизанський загін був створений до окупації німецькими військами Краснолиманського району і укомплектований 23 бійцями (11 — комуністів, членів ВЛКСМ — 3, безпартійних — 9). Загін був забезпечений продовольством і на 90% зимовим одягом, діяв на території Слов'янського району Сталінської області та Ізюмського району Харківської області⁹.

У період з жовтня 1941 р. по квітень 1942 р. загін здійснював розвідку за завданням командування 6-ої армії, 139-го кавалерійського полку, 970-го стрілецького полку і 255-ої стрілецької дивізії¹⁰. Так, 17 листопада 1941 р. партизани загону в районі с. Суха Кам'янка розвідкою встановили місця дислокації штабу батальйону і мінометну батарею супротивника. Результати розвідки були повідомлені командуванню 970-го полку. Виявлені вогневі рубежі супротивника були ліквідовані артилерією Червоної Армії.

2 грудня 1941 р. загін за вказівкою керівництва 970-го полку здійснив рейд у місто Ізюм для встановлення чисельності військ супротивника, щоб завдати удару з флангу. Виходячи з Ізюму, партизани встановили в селі Гончарівка розташування штабу батальйону і до двох рот піхоти супротивника. Обстрілявши фашистів і закидавши штаб гранатами, бійці загону відійшли з боєм без втрат¹¹. Крім здійснення розвідки в тилу ворога партизани руйнували зв'язок супротивника, займалися підготовкою продовольчих баз на території Красно-Лиманського району для ведення бойових дій у тилу ворога, проводили бойові операції з частинами Червоної Армії. 1 січня 1942 р. партизанський загін Іщенко разом з бійцями 970-го стрілецького полку завдав удару по німецькому гарнізону в селі Красний Яр Красно-Лиманського району. У результаті було знищено до 150 німецьких солдатів і офіцерів¹².

Улітку 1942 р. німецькі війська розпочали наступ і бойові дії. У такий обставині транспортний партизанський загін Г.П.Іщенко виконував диверсійні дії на перегонах: Слов'янськ — Краматорськ, Слов'янськ — Закопне, Слов'янськ — Артемівськ, Ямпіль — Кіровськ (Поповка), Красно-Лиманського району, Студенок — Олександрівка.

За липень-серпень 1942 р. партизани знищили: 2 автомашини з паливом, вантажну автомашину, більше 100 німецьких солдатів, 9 поліцейських, у тому числі був убитий начальник поліції міста Красний Лиман, понад 200 метрів зв'язку, спалили міст на гужовій дорозі Слов'янськ—Артемівськ, двічі мінували залізничну дорогу, на ділянці Ізюм—Балаклея пустили під укіс ешелон, на залізничній лінії Святогорськ—Куп'янськ підірвали залізничний міст, захопили підводи зі зброєю — 37 гвинтівок, 20000 патронів¹³.

Протягом першої половини серпня 1942 р. партизани вели кровопролитні бої з карателями. 16 серпня 1942 р., відірвавшись від переслідування фашистів, загін прибув у Кременський ліс. Тут зосередилося шість партизанських загонів, серед них: Ворошиловградський партизанський загін, сформований у травні 1942 р. Управлінням НКВС на чолі з Я.І.Сивороновим, який поєднував групу партизанів Больше-Янисольського району Сталінської області під керівництвом О.В.Медведенка, і «Червоноармійський» загін з 76 бійців і командирів 37-ої армії, які потрапили в оточення, під командуванням капітана Хайрутдінова; Краснолиманські — М.Е.Агафова, Г.П.Іщенко, К.Д.Мележика і Ямського — Е.О.Потирайла.

28 серпня 1942 р. у двох кілометрах від району Урочища «Прилипки» відбулося об'єднання партизанських загонів. Командиром партизанського об'єднання був обраний Я.І.Сиворонов, створено військову раду на чолі з Е.О.Потирайлом і партійний комітет із секретарем З.В.Ізовим — комісаром Ямського партизанського загону¹⁴. У цьому об'єднанні нараховувалося до трьохсот партизанів. На озброєнні були кулемети різних марок, міномети, автомати, гвинтівки, гранати. Крім того, партизани мали радіостанції, запаси продуктів харчування, боєприпасів, обози, медичну службу¹⁵.

Від часу створення партизанського об'єднання партизанські загони стали діяти за єдиним планом, затвердженим Військовою Радою. Партизани об'єднання підривали залізничну колію разом з німецькими складами, робили засідки на автошляхах і знищували проїжджаючи по них машини і підводи з фашистами та їхнім майном, нищили управи і поліцейські дільниці.

24 вересня 1942 р. 15 партизанів об'єднання під командуванням Я.І.Сиворонова і Г.П.Іщенко, переодягнених у німецьку форму, під виглядом німецької каральної експедиції на двох вантажівках виїхали з Кременського лісу в напрямку до села Лозова. На своєму шляху в селах Ново-Михайлівка, Мацегорівка, Рідкодуб, Лозова та інших вони зібрали на нараду 12 поліцейських, яких вивезли в поле і там розстріляли. У селі Мацегорівці партизани роздали з комор зерно колгоспникам, а на млині в селі Лозова завантажили на свої машини три тонни першосортного борошна, 400 кілограмів соняшникової олії і повернулися до загону¹⁶.

20 листопада 1942 р. партизани об'єднання, діючи між станціями Гузарівка і Бантишівка, пустили під укис залізничний ешелон. У результаті катастрофи був знищений паровоз, кілька вагонів, 250 солдатів і офіцерів. Під час бою відзначився інспектор відділення міліції міста Красний Лиман Коваленко Микита Григорович. 10 січня 1943 р., виконуючи завдання командира загону, І.Г.Коваленко вступив у нерівний двобій з фашистами і в результаті бою загинув¹⁷.

За час проведення бойових операцій у період з листопада 1941 р. по лютий 1943 р. партизанський загін під командуванням Г.П.Іщенко провів більше 50 бойових операцій, під час яких було знищено: німецьких солдатів і офіцерів — 462, зрадників батьківщини — 19, кинуто під укис потягів — 2, підірвано залізничних мостів — 2, зруйновано — більше 40 км телефонного зв'язку, знищено автомашин з військами і військовими вантажами — 8, розповсюджено радянських листівок — 23 тис. штук, партизанської газети «За Родину» — 5 тис. штук¹⁸.

За героїзм, виявлений у боях з окупантами, за допомогу, надану наступаючим частинам Червоної Армії при звільненні районів Донбасу, радянський уряд нагородив орденами і медалями 74 партизанів об'єднання Я.І.Сиворонова¹⁹.

Наведені архівні матеріали розкривають організацію та тактику збройної боротьби в тилу ворога співробітників дорожнього відділу НКВС на Північно-Донецькій залізниці, що широко застосовували методи оперативної, диверсійної і розвідувальної роботи у прифронтовій смузі та на окупованій території. Діяльність цих партизанських загонів мала комплексний характер, партизани тісно взаємодіяли з військовими частинами Червоної Армії, структурними підрозділами НКВС та місцевими підпільними формуваннями, що стало ще одним важливим фактором історичної перемоги над фашистськими загарбниками.

Примітки

- ¹ Державний архів Служби безпеки України (далі — ДА СБ України), Донецьк. — Т. 11. — Арк. 44.
- ² Там само. — Арк. 85.
- ³ Там само.
- ⁴ Там само. — Арк. 86.
- ⁵ Там само. — Арк. 88.
- ⁶ Там само.
- ⁷ Там само.
- ⁸ Державний архів Донецької області (далі — ДАДО). — Ф. 5000. — Оп. 1. — Спр. 3.
- ⁹ ДА СБ України, Донецьк. — Т. 46. — Арк. 30.
- ¹⁰ Там само. — Арк. 30.
- ¹¹ Там само. — Арк. 31.
- ¹² Там само. — Арк. 35.
- ¹³ Там само. — Арк. 36.
- ¹⁴ ДАДО. — Ф. 5000. — Оп. 1. — Спр. 2.
- ¹⁵ ДА СБ України, Донецьк. — Т. 46. — Арк. 76.
- ¹⁶ Там само. — Арк. 76.
- ¹⁷ Там само.
- ¹⁸ Підрахунки автора за: Там само. — ТТ. 11, 46.
- ¹⁹ Украинская ССР в Великой Отечественной войне Советского Союза 1941–1945 гг.: В 3 т. / Ред.кол.: И.Д.Назаренко и др. — К., 1975. — Т. 1: Советская Украина в период отражения вероломного нападения фашистской Германии на СССР и подготовки условий для коренного перелома в войне. Июнь 1941 — ноябрь 1942. — С. 37.